

*Матчук С. В.,**здобувач кафедри адміністративного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ*

МІСЦЕ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ В СИСТЕМІ ПРИРОДО-РЕСУРСНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Анотація. У науковій статті визначено місце лісових ресурсів в системі природо-ресурсного комплексу України. Визначено поняття та ознаки «лісових ресурсів».

Ключові слова: лісові ресурси, природно-ресурсний комплекс, природа, ресурсний потенціал, флора, фауна.

Постановка проблеми. Аналіз взаємовідносин людини з природою дає змогу дійти висновку, що сутність природи проявляється через природно-ресурсний потенціал, який являє собою сукупність виявлених і придатних для використання природних ресурсів при даному рівні розвитку виробництва (у світі, країні, регіоні, на локальному рівні).

Мета статті. Більшого поширення набуло розуміння ресурсного потенціалу (або природно-ресурсного) у вузькому сенсі, коли під ресурсами розуміється сукупність тільки природних ресурсів (до складу яких можуть бути включені і природні умови – рельєф, клімат). У цьому випадку природно-ресурсний потенціал розглядається не тільки як сукупність матеріальних природних ресурсів, що беруть участь у виробничому процесі як засоби виробництва, до нього входять і інші ресурси екосистеми, щоб забезпечити задоволення різноманітних потреб людей (здоров'я, відпочинок). Із цих позицій здавалося б, що природно-ресурсний потенціал і природні ресурси – два ідентичних поняття, що включають однакові елементи, фактори. Уся сукупність елементів природи, які суспільство може використовувати для задоволення своїх потреб, являє собою природний (екологічний) потенціал. Термін «потенціал» робить це поняття загальнішим, ніж «природні ресурси», характеризує певну потенційну можливість і здатність природного середовища до використання.

Аналіз попередніх досліджень. Особливе значення в дослідженні питань лісу, лісових ресурсів, охорони лісових ресурсів та структурі лісового природного комплексу відіграли наукові праці таких науковців сфери лісового господарства, як В.Д. Бондаренка, Л.Й. Гайдарова, С.А. Генсірука, З.Ю. Герушинського, Н.П. Жижина, Н.Н. Зеленського, В.О. Кучерявого, Г.Т. Криницького, В.В. Лавного, М.М. Літвінчука, С.І. Миклуша, Л.М. Петрова, Л.М. Пелиньо, В.П. Рябчука, С.М. Стойко та ін.

Виклад основного матеріалу. Б.М. Данилишин, вважає, що природно-ресурсний потенціал – це міра потенційної можливості будь-якої природної системи (або території) задовольняти різні потреби суспільства. Тобто це сукупність природних ресурсів і природних умов у певних географічних межах, які забезпечують задоволення економічних, екологічних, соціальних, культурно-оздоровчих та естетичних потреб суспільства [1, с. 86].

В той же час деякі вчені виділяють компонентну, функціональну, територіальну і організаційну структури природно-ресурсного потенціалу [1, с. 154-155].

Відповідно, компонентна структура характеризує внутрішні та міжвидові співвідношення природних ресурсів (земельних, водних, лісових тощо); функціональна відображає вплив природних ресурсів на формування спеціалізації територій та

певних господарських комплексів; територіальна характеризується різними формами просторової дислокації природно-ресурсних комплексів; організаційна – можливості відтворення та ефективної експлуатації природних ресурсів. При чому, організаційна структура природно-ресурсного потенціалу виявляється в здатності природних систем надавати необхідні для економічного розвитку якості і кількість природних ресурсів у сформованих умовах господарювання, зберігаючи при цьому свій природний стан.

Отже, на нашу думку, поняття «природно-ресурсний потенціал» є родовим поняттям по відношенню до природних ресурсів та природних умов, під яким розуміється певний додатковий ефект комплексності їх освоєння і має розглядатися через призму сформованого виробничого розвитку продуктивних сил і економічних умов. У зв'язку із цим пропонуємо дотримуватися виділення в природно-ресурсному потенціалі тільки двох основних складових: природні ресурси та природні умови.

У науковій літературі природний ресурс часто ототожнюється з процесом використання природного об'єкта з нього вилучається речовина або через нього споживається та чи інша корисна властивість, що задовольняє потреби людей. Така речовина, що входить у склад природного об'єкта, чи його корисна властивість, називається природним ресурсом. Тому природні ресурси є частиною природного об'єкта, який виступає в якості джерела задоволення матеріальних, економічних потреб та інтересів людини [7; 10] та ін.

Сутність природних ресурсів включає в себе тіла і сили природи, що використовуються або можуть бути використані як засоби виробництва і предмети споживання для задоволення матеріальних та духовних потреб суспільства, підвищення якості життя людей.

Природні ресурси також визначаються як компоненти природи, які на даному рівні розвитку виробничих сил використовуються чи можуть бути використані в якості засобів виробництва і предметів споживання [1] або як природні засоби, запаси, джерела задоволення яких-небудь потреб людини [2].

Отже, природні ресурси, складають єдину основу процесу в здійсненні різноманітних видів господарської діяльності. Забезпечують економіку первісними сировинними ресурсами в багатьох випадках визначають характер розвитку галузей народного господарства можливості реалізації соціально-економічних цілей положення та рівень держави. Тому господарська діяльність та економічна оцінка природних ресурсів і вивчення умов в яких вони відтворюються та використовуються, мають першочергове значення.

Природні ресурси в залежності від їх властивостей можна поділити на наступні підвиди:

а) водні ресурси – водні запаси, використовувани як джерело водопостачання для виробничих та побутових потреб, гідроенергії, і навіть як транспортні магістралі тощо;

б) земельні ресурси – ресурси, використовувани чи призначені до використання у сільське господарство, під будівлі населених пунктах, під залізничні й шосейні дороги, і навіть

інші будівлі, під заповідники, парки, сквери тощо, зайняті на корисні копалини та інших. земельні ресурси, досі вважалися не відтворюваним елементом природних ресурсів;

в) лісові ресурси – сировинні (використовувані щоб одержати деревини), і навіть лісу різного призначення – оздоровчі (санітарно-курортне), полі - і лісозахисні, водоохоронні та інших;

г) мінеральні ресурси – всі природні складові літосфери, використовувані чи призначені до використання у виробництві продуктів послуг як мінеральну сировину у природному вигляді чи помирають після підготовки, збагачення і переробки (залізо, марганець, хром, свинець та інших.) чи джерела;

д) енергетичні ресурси – сукупність всіх видів енергії: сонця і космосу, атомно-енергетичної, паливно-енергетичній (у вигляді запасів з корисними копалинами), термальної, гідроенергії, вітроенергії тощо;

ж) біологічні ресурси – всі живі компоненти навколишнього природного середовища та біосфери в цілому, з виділеним з них генетичним матеріалом. Вони є джерелом отримання людьми матеріальних й духовних благ. До них належать промислові об'єкти (запаси риби у природних і штучних водоймах), культурні рослини, домашні тварин, мальовничі ландшафти, мікроорганізми, тобто сюди ставляться рослинні ресурси, ресурси тваринного світу (запаси хутрових звірів мови у природничих умовах; запаси, відтворювані в штучних умовах) та інших.

Н.Д. Ериашвілі, Ю.В. Трунцевський, В.В. Чучков класифікують природні ресурси на такі групи:

– невичерпні, до яких належить внутрішнє тепло Землі, сонячна радіація, енергія прибою, припливів і відпливів, падаючої води, вітру та ін.;

– вичерпні відновлювані: ґрунтовий покрив, водні ресурси, лікувальні грязі, лікарські рослини, рослинне паливо тощо;

– вичерпні не відновлювані: мінеральна сировина, будівельні матеріали [5, с. 51-52].

В той же час необхідно зауважити, що природні ресурси не можуть існувати і використовуватися поза природними умовами, що є їх природно-історичною базою. Для виникнення і розвитку ресурсів необхідні певні природні умови. В свою чергу природні умови – це тіла і сили природи, які мають істотне значення для життя і діяльності суспільства, але не беруть безпосередньої участі у виробничій і невиробничій діяльності людей.

Таким чином, підводячи підсумок викладеного, вважаємо, що під природними ресурсами необхідно розуміти основу існування людського суспільства, компоненти навколишнього природного середовища, що задовольняють матеріальні, культурні та інші потреби суспільства та використовуються під час матеріального виробництва в процесі людської діяльності.

Водночас ознаками природних ресурсів є:

1) можлива зміна їх властивостей при залученні до виробничого процесу;

2) елементами природних ресурсів є: земля, вода, надра, атмосферне повітря, рослинний та тваринний світ, тобто всі складові навколишнього природного середовища, наявність яких забезпечує життя на планеті;

3) використовуються для здійснення матеріального виробництва;

4) сприяють задоволенню всебічних потреб суспільства;

5) швидко піддаються виснаженню, тому потребують підвищеної уваги з боку користувачів щодо їх стану та постійного поліпшення умов;

6) характерна відтворюваність (відновлення) за умов раціонального їх використання.

Важливим складовим елементом природних ресурсів є лісові ресурси.

Лісові ресурси є видовим елементом природних ресурсів, вони являють собою складову частину продуктивних сил, беруть участь в економічному розвитку, у забезпеченні соціальних потреб суспільства.

Перш, ніж дослідити поняття лісові ресурси необхідно зрозуміти, що вкладається в поняття ліс.

Ліси – це один з найважливіших компонентів навколишнього природного середовища, найскладніше та найпотужніше рослинне угруповання за різноманітністю побудови та рівнем впливу на довкілля. Ліси є основним компонентом біосфери. У біосфері ліс виконує унікальні функції: він поглинає вуглекислий газ, утворення біотопів, придатних для життя багатьох видів тварин, рослин та грибів, регулювання гідрологічного режиму, розвиток та підтримка ґрунтів. Найбільшими лісовими біомами є дощові ліси (вологий тропічний ліс); тайга; твердодеревинні ліси помірної поясу; тропічні сухі ліси.

Зазначимо що, багато відомих учених наводили визначення терміну «ліс» зокрема М. Е. Ткаченко, писав, що ліс – це спільнота деревних рослин, у якому вони взаємно впливають одне на одне, породжуючи ряд нових явищ, що не властиві окремим деревам. У лісі спостерігається не тільки взаємний вплив дерев одне на одне, але й на зайнятий ними ґрунт і атмосферу [3].

П.С. Погребняком, визначив ліс як взаємну єдність лісових рослин, тварин та займаного ними середовища (ґрунту й атмосфери).

В.Г. Антрохін стверджував, що ліс – це своєрідний елемент географічного ландшафту у вигляді великої сукупності дерев, які у своєму розвитку біологічно взаємопов'язані і впливають на довкілля [4].

Е.А. Росмесслер відзначав, що ліс поєднує в собі як єдине ціле велику різноманітність матеріальних ресурсів і явищ [5].

І.М. Снякевич під поняттям ліс пропонує розуміти сукупність землі, рослин, тварин, мікроорганізмів та інших природних компонентів, серед яких домінує деревна рослинність. Всі компоненти лісу біологічно взаємопов'язані, впливають один на одного і на довкілля [6].

Дещо переключається з даною інтерпретацією визначення, наведене в Законі України «Про внесення змін до Лісового кодексу України» від 8 лютого 2006 року [21], де поняття ліс визначається як тип природних комплексів, в якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище.

Отже, ліс – це територія з високою щільністю дерев, що формуються на територіях з характерними для великих площ суходолу в різних районах Земної кулі, де природні умови придатні для сталого росту дерев, вище від рівня моря до лінії альпійських лук, який має великий вплив, як на мікроклімат, так і на клімат усієї планети за винятком місцевостей, де природна частота вогнепалів надто велика, або середовище зазнає пресу з боку природних або антропогенних факторів.

В ст. 1 Лісового кодексу України зазначено, що структурними елементами лісу є: деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами; трав'яною рослинністю; тваринним світом; мікроорганізмами та іншими природними компонентами.

Елементами лісу є одновікові насадження чи частина змішаного складного або різновікового насадження, що складається з дерев однієї породи, які розташовані в одному ярусі, від-

носяться за віком до одного покоління, мають однорідні умови розвитку і лісорослинні умови [7].

Отже, враховуючи головні характеристики видів лісу можна погодитись на тому, що ліс:

а) на території України має обов'язкові структурні елементи;

б) є національним багатством;

в) за своїм призначенням та місцем розташування виконують екологічні (водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні), естетичні, виховні та інші функції;

г) обов'язково підлягає державній охороні.

Отже, лісові ресурси є невід'ємною складовою частиною лісу, як одного із компонентів навколишнього природного середовища, важливим за своїм економічним та соціальним значенням природним ресурсом.

Висновки. Таким чином, пропонуємо під лісовими ресурсами слід розуміти всі природні компоненти лісу, які використовуються чи можуть бути використані в економічній, культурно-освітній, спортивній, оздоровчо-рекреаційній, виробничо-господарській та інших діяльності людини з метою задоволення її потреб.

Література:

1. Данилишин Б.М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, В.С. Міщенко. – К. : ЗАТ «ШЧ ЛАВА», 1999. – 450 с.
2. Большой энциклопедический словарь / Под. Ред. А.М. Прохорова – М., 1994. – 1063 с.
3. Толковый словарь по охране природы / Под ред. В.В. Снакина. – М., 1995. – С. 101–102.
4. Ткаченко М.Е. Общее лесоводство / М.Е. Ткаченко – М. : Гослесбу-миздат, 1955. – 370 с.
5. Атрохин В.Г. Лесоводство / В.Г. Атрохин, Г.В. Кузнецов – М. : «Агропромиздат», 1989. – 150 с.
6. Свириденко В.Е. Лісівництво / В.Е. Свириденко, А.Й. Швиденко. – К. : «Сільгоспосвіта», 1995. – 300 с.
7. Лісова політика: підручник / І.М. Синякевич, А.М. Дейнека, І.П. Соловій ; за ред. д-ра екон. наук, проф. І.М. Синякевича. – К. : Знання, 2013. – 323 с.
8. Третьяков Н.В., Горский П.В., Самойлович Г.Г. Справочник таксатора. – М., 1952 ; Лесная таксация и лесоустройство : учеб. / В.В. Загребов [и др.]. – М., 1991. – 390 с.

Матчук С. В. Место лесных ресурсов в системе природно-ресурсного комплекса Украины

Аннотация. В научной статье определено место лесных ресурсов в системе природно-ресурсного комплекса Украины. Определено понятие и признаки «лесных ресурсов».

Ключевые слова: лесные ресурсы, природно-ресурсный комплекс, природа, ресурсный потенциал, флора, фауна.

Matchuk S. Place of forest resources in natural-resource sector of Ukraine

Summary. In this scientific article the place of forest resources in natural-resource sector of Ukraine. The concept and characteristics of «forest resources».

Key words: forest resources, natural resource complex nature, potential resources, flora, fauna.